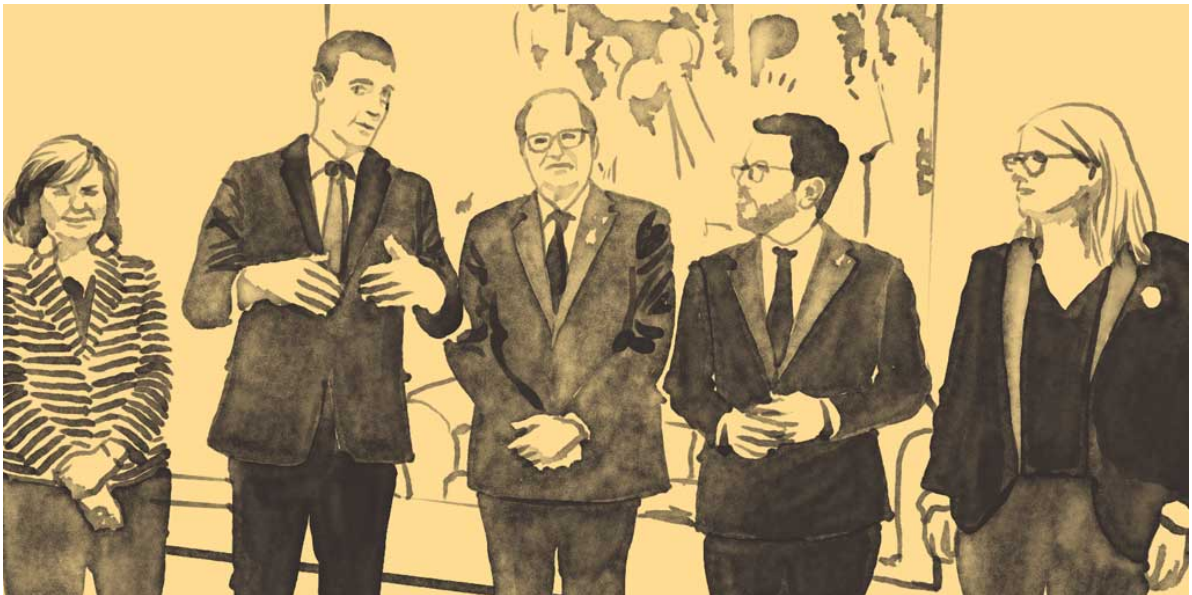


CONFLICTES DE SOBIRANIA: EL DEBAT A EUROPA

# El bo, el lleig i el dolent: referèndums sobre la independència des d'una perspectiva comparada

Matt Qvortrup



Qvortrup conclou que, "pel que fa a trobar una solució, el referèndum sobre la independència no resulta d'ajuda si no hi ha hagut cap negociació prèvia". Il·lustració: César Cromit

*Les democràcies estan força paralitzades per l'excusa de la nacionalitat. No hi ha una manera més eficaç d'atacar-les que admetent el dret de la majoria a governar, però negant que la majoria que té aquest dret sigui la majoria particular que el reclama*

William Sumner Maine [1]

El 2017 la majoria dels votants a Catalunya, la comunitat autònoma espanyola, va votar

aclaparadorament per la independència en el que els partidaris anomenaven *referèndum*, però en el que els opositors van qualificar d'acte il·legal i inconstitucional. Les xifres semblaven impressionants. Més del 92% va votar a favor de la independència i poc més del set per cent va votar *no* a la proposta: “Voleu que Catalunya sigui un estat independent en forma de república?” [2].

A primera vista, aquest resultat recordava el referèndum del 1944 a Islàndia i la votació a Noruega el 1905, quan majories similars van votar per independitzar-se de Dinamarca i Suècia, respectivament. Bé, amb una excepció. La participació en aquests referèndums va ser considerablement superior, ja que tant a Islàndia com a Noruega va ser de més del 90%, mentre que a Catalunya, en canvi, només va ser del 43% [3].

L'objectiu d'aquest article no és explicar amb detall la votació catalana; d'altres estan molt més capacitats per fer-ho. Més aviat la intenció és analitzar aquest vot a la llum de tendències més generals en referèndums similars amb una perspectiva comparada. El text assenyalarà contrastos i similituds amb els més de seixanta referèndums sobre la independència que s'han celebrat en els darrers 160 anys.

## Una breu història dels referèndums sobre la independència a tot el món

Els referèndums sobre la independència tenen una llarga història. En molts aspectes, aquests van ser els primers referèndums. Ja al segle XIV, es van celebrar vots en el que avui és França per escapar del domini del Sacre Imperi Romanogermànic. Així, el 1307, Lyonnais va votar per la independència en el que podríem anomenar el primer referèndum [4].

I, en circumstàncies similars, el 1527 els ciutadans homes que posseïen propietats immobiliàries a la Borgonya van celebrar una votació per anul·lar el tractat de Madrid, segons el qual el territori es cediria a Espanya. La votació va ser una jugada mestra del rei francès Francesc I que, després de llegir Erasme de Rotterdam, va pensar que podria desfer l'acord que havia signat quan estava en una posició més feble [5].

Mentre que els teòrics polítics, des de John Locke fins a Hugo de Groot, en principi eren partidaris de deixar que la gent decidís si volien ser governats per un rei o un altre [6], no va ser fins al segle XVIII que aquesta forma de consulta va començar a assemblar-se al que avui considerariem un mètode democràtic de votació.

La democràcia moderna va fer un gran salt endavant amb la revolució americana. Tots els homes lliures tenien dret a votar i es va reconèixer que el dret a governar no hauria d'estar limitat a un petit grup d'elit. Potser no és estrany que això impactés en la democràcia directa.

El primer referèndum a Amèrica es va celebrar el 1788 a Rhode Island, quan es va consultar els votants sobre si volien renunciar a la seva independència i unir-se als Estats Units, aleshores acabats de fundar. Va passar que van votar *no*, però, en el que alguns consideraran

un interessant paral·lelisme, finalment es van veure obligats a unir-se a la federació [7].

Aquests primers referèndums van continuar a França, encara que amb un compromís ideològic més clar amb la sobirania del poble tal com va ser desenvolupat originalment per Rousseau.

La Revolució Francesa va proclamar que “el principi fonamental de tot govern era la sobirania popular” [8]. Com hem vist anteriorment, fins i tot Napoleó era un partidari entusiasta dels referèndums (estrictament controlats), encara que aquests no eren lliures ni justos. Tanmateix, com hem vist, el referèndum com a mitjà per determinar la sobirania va caure en desús després de Waterloo i només es va començar utilitzar de nou en els anys posteriors al 1848, quan es van portar a terme diverses votacions a Itàlia i França. Per exemple, Niça va votar unir-se a França en un referèndum de sobirania, i el procés de reunificació italiana es va decidir amb vots populars, tot i que de vegades era difícil determinar si eren justos.

Els primers referèndums sobre la independència es van celebrar als Estats Confederats d'Amèrica a principis de la dècada de 1860. En aquesta etapa, el referèndum ja era una part molt arrelada en la vida política dels Estats Units. A mitjans de la dècada de 1850 s'havia convertit en un fet habitual consultar els ciutadans sobre qüestions amb una importància constitucional. Era natural, per tant, que el 1860 Texas, Virginia i Tennessee consultessin si s'havien de separar de la Unió als votants. El que potser és interessant és que el suport a la secessió no va ser unànime. A Tennessee, per exemple, 104.019 persones van votar a favor de la secessió, mentre que 47.238 van votar-hi en contra, i a Texas les xifres van ser de 34.794 a favor i 11.235 en contra. No tenim dades de Virginia. No es tractava de suports en proporcions èpiques. Aquest suport menys que unànime potser pot suggerir que els votants del Sud no donaven suport a l'opció més radical, preferida per les elits confederades [9].

Els primers referèndums sobre la independència es van celebrar als Estats Confederats d'Amèrica a principis de la dècada de 1860. En aquesta etapa, els referèndums ja estaven molt arrelats en la vida política dels Estats Units

Després de la Guerra Civil nord-americana, els referèndums sobre la independència van quedar gairebé oblidats. Certament hi va haver debats sobre els plebiscits per resoldre la disputa fronterera entre Dinamarca i Alemanya, però van quedar en no res.

Van passar 45 anys abans que es celebrés el següent referèndum sobre la independència. En aquest cas, una votació sobre si Noruega havia de separar-se de Suècia (més del 99% va donar suport a la proposta) en un referèndum, el 1905. El referèndum va ser una idea del primer ministre noruec, Christian Michelsen, que va deixar en evidència l'elit unionista sueca convocant un referèndum sorpresa després que el rei suec s'hagués negat a nomenar un govern que tingués majoria a l'*Stortinget* (el parlament noruec) [10].

Però, tot i que es va donar molt suport al principi d'autodeterminació del poble arran de la Primera Guerra Mundial, sobretot per part del president dels Estats Units Woodrow Wilson, que havia fet campanya per celebrar més referèndums a Amèrica mentre era governador de Nova Jersey [11], no es van celebrar referèndums sobre la independència en països recentment creats (per exemple, Txecoslovàquia o Iugoslàvia) ni sobre la secessió en estats existents (per exemple, Hongria i Finlàndia). Certament, hi va haver diversos referèndums sobre el traçat de fronteres a Europa, per exemple a Schleswig i al Tírol el 1920. Però no es van celebrar referèndums sobre la independència absoluta i els principals experts en dret internacional en general eren escèptics. L. F. L. Oppenheim, sens dubte la ment jurídica internacional més destacada de l'època, va concloure: “És dubtós que la llei de les nacions alguna vegada exigeixi la condició que cada cessió s'hagi de ratificar amb un plebiscit” [12].

En el període comprès entre les dues guerres mundials només es van celebrar dos referèndums. Un el 1933, sobre si Austràlia Occidental s'hauria de separar d'Austràlia, i un altre el 1935, sobre si Filipines s'hauria d'independitzar dels Estats Units. En els primers, una majoria va votar per la independència, però com que el Partit Nacional, que va fer campanya per la secessió, va perdre les eleccions celebrades el mateix dia, va quedar en res.

En el cas de les Filipines, es va celebrar un referèndum reeixit sobre una nova constitució independentista després que el Congrés d'aquest país rebutgés la llei Hare-Hawes-Cutting del Congrés dels Estats Units, que atorgava la independència per a l'antic domini a l'estranger. No obstant això, no va ser fins després de la Segona Guerra Mundial que els referèndums van començar a celebrar-se de manera freqüent, quan algunes zones es van separar dels seus estats originaris. Dels més de seixanta referèndums sobre independència des del 1860, 54 s'han celebrat després del 1944. Però la gran majoria, 41 en total, es van celebrar després del 1990. Com es mostra a la taula 1, només hi va haver 13 referèndums sobre la independència en les quatre dècades posteriors a la Segona Guerra Mundial.

Taula 1. Referèndums de secessió 1944 – 1980

<b>País originari</b>	<b>País secessionant</b>	<b>Any del referèndum</b>	<b>Participació</b>	<b>Percentatge del “sí”</b>
Dinamarca	Islàndia	1944	98%	99%
Xina	Mongòlia	1945	98%	64%
Dinamarca	Illes Fèroe	1946	50%	64%
Regne Unit	Terranova	1948	52%	88%
França	Cambodja	1955	100%	-
França	Guinea	1958	97%	95%
Nova Zelanda	Samoa Occidental	1961	86%	77%
Fed. Índ. Occ.	Jamaica	1961	46%	60%

França	Algèria	1962	99%	75%
Malàisia	Singapur	1962	71%	90%
Regne Unit	Malta	1964	50%	80%
Estats Units	Micronèsia	1975	52%	59%
Canadà	Quebec	1980	85%	41%

Font: [www.c2d.ch](http://www.c2d.ch) (consultat el 2 d'octubre del 2020)

Potser podríem sospitar que aquests referèndums pertanyien a la descolonització; que els moviments independentistes haurien buscat l'aprovació popular d'una llibertat recentment guanyada o adoptada. No va ser així. Les elits que van lluitar i van guanyar la independència no estaven, en la majoria dels casos, disposades a arriscar les victòries polítiques obtingudes en negociacions o guerres presentant declaracions d'independència a un electorat imprevisible. De fet, les úniques colònies que van sotmetre a referèndum les declaracions d'independència van ser Cambodja, Samoa Occidental i Guinea. En els dos primers casos, les votacions es van celebrar a instàncies dels estats originaris, que volien demostrar que l'abandonament dels territoris tenia suport popular.

El referèndum de Guinea va ser una mica diferent. Celebrat el mateix dia que onze referèndums més en altres colònies franceses, per decidir si formarien part o no de l'acabada de crear *Communauté française*, fundada per Charles de Gaulle, els guineans, liderats pel líder independentista Ahmed Sékou Touré, van desafiar París i van votar per independitzar-se [13]. El 95% va votar a favor de la independència. França va prendre represàlies retirant-los tota l'ajuda. Tanmateix, en dos anys, Mali, el Níger, Alt Volta (l'actual Burkina Faso), Costa d'Ivori, el Txad, la República Centreafricana, la República del Congo i el Gabon es van convertir en estats independents.

Tots els territoris van respondre amb enormes majories per mantenir vincles amb França en el referèndum del 1958, però cap dels nous estats va consultar la decisió d'independitzar-se als votants. Era gairebé com si els referèndums sobre la independència fossin anatemes per als moviments independentistes.

Generalment, les raons per celebrar referèndums després de la Segona Guerra Mundial eren diverses. En el cas de Mongòlia, la votació es va celebrar per motius geopolítics a instigació de Stalin; la votació a Algèria es va celebrar després d'una llarga guerra d'independència i negociacions. En general, és difícil trobar un patró de quan es van celebrar referèndums després de la Segona Guerra Mundial.

Als anys setanta només hi va haver un referèndum sobre la independència: la decisió del Territori en Fideïcomís de les Illes del Pacífic d'independitzar-se dels EUA amb el nom d'Estats Federats de Micronèsia el 1975. Als anys vuitanta hi va haver una escassetat de plebiscits similar. L'únic que es va celebrar en aquesta dècada va ser la votació del 1980 a la província francòfona del Quebec, al Canadà, en la qual el 59% dels votants, amb una participació del 85%, va rebutjar la proposta del secessionista *Partit Québécois* per "l'associació sobiranista": una descripció velada de la independència.

En molts casos, els referèndums van ser manifestacions nacionals simbòliques d'una llibertat acabada d'assolir. Votant en un referèndum sobre la independència, sovint gairebé per unanimitat, el nou estat convertia el plebiscit en una representació simbòlica de la mateixa nació

Només després de la caiguda del comunisme el 1989 i del col·lapse de la Unió Soviètica el 1991 es van desfermar els referèndums sobre la independència. De nou, sembla que les raons van ser diverses. En molts casos es van celebrar referèndums perquè la comunitat internacional, especialment les principals potències europees, va insistir a fer-los i així poder reconèixer els nous estats. Sobretot el Comitè de Badinter, creat per les Comunitats Europees (que aviat esdevindrien la UE), va destacar que els referèndums eren una condició *sine qua non* per reconèixer nous estats. Hi ha proves històriques i anecdòtiques que suggereixen que va ser aquest requisit el que va provocar que un gran nombre d'estats successors celebressin referèndums, especialment a l'antiga Iugoslàvia [14].

Però en molts casos el referèndum també va ser una mena de manifestació nacional simbòlica d'una llibertat acabada d'assolir. Votant, sovint gairebé per unanimitat, en un referèndum sobre la independència, el nou estat va convertir el plebiscit en una representació simbòlica de la mateixa nació: una imatge especular del *demos* i l'*ethnos* fusionats en una unitat indivisible. L'observació citada sovint d'Ernest Renan que una "nació és un plebiscit diari" potser és una definició exacta d'aquests referèndums [15].

Però, com ha argumentat llargament l'autor en altres llocs, els referèndums també es van celebrar per motius més prosaics, en concret quan poders externs i interns amenaçaven una nova elit i aquesta volia demostrar que tenia prou suport popular i legitimitat per governar [16].

Per descomptat, no es van reconèixer tots els estats i no tots els referèndums es van dur a terme d'acord amb els estàndards de vot lliure i just reconeguts internament. A més dels referèndums en entitats exsoviètiques i iugoslaves, es va celebrar una proliferació de plebiscits en territoris subnacionals com, per exemple, Abkhàzia, a Geòrgia, i Krajina, a Bòsnia, on les minories van intentar obtenir l'aprovació per la independència per part d'estats recentment declarats independents, cosa que van aconseguir amb el suport militar de Rússia i Sèrbia, respectivament. No obstant això, cap d'aquests referèndums subnacionals, tot i que les majories eren nombroses, va donar lloc a la creació de nous estats reconeguts per la comunitat internacional.

Tot i que la majoria dels referèndums es van celebrar en antics països comunistes, algunes votacions es van portar a terme a les democràcies occidentals. El 1995, els votants del Quebec van tornar a rebutjar la independència, aquesta vegada per un pèl, com també van fer els votants a Puerto Rico en un referèndum d'opció múltiple el 1993. I, el 1998, els votants a Nevis no van arribar al llindar requerit del 66% necessari per separar-se de la Federació de Saint Kitts i Nevis.

Curiosament, els únics referèndums sobre la independència que no han estat reeixits s'han celebrat en països amb tradicions democràtiques consolidades, cosa que va provocar que un acadèmic (i posteriorment polític) conclogués que “les secessions són [...] difícils en les democràcies consolidades” [17].

Taula 2. Referèndums de secessió 1991 – 2020

<b>País originari</b>	<b>País secessionant</b>	<b>Any del referèndum</b>	<b>Participació</b>	<b>Percentatge del “sí”</b>
URSS	Lituània	1991	91%	84%
URSS	Estònia	1991	77%	83%
URSS	Letònia	1991	74%	88%
URSS	Geòrgia	1991	98%	90%
URSS	Ucraïna	1991	70%	85%
Geòrgia	Ossètia del Sud	1991	98%	90%
Geòrgia	Abkhàzia	1991	99%	58%
Iugoslàvia	Croàcia	1991	98%	83%
Croàcia	Serbis	1991	98%	83%
Iugoslàvia	Macedònia	1991	70%	75%
URSS	Armènia	1991	95%	90%
Bòsnia	Serbis	1991	90%	-
Sèrbia	Sandjak	1991	96%	67%
Sèrbia	Kosovo	1991	99%	87%
URSS	Turkmenistan	1991	94%	97%
URSS	Karabakh	1991	NC	NC
URSS	Uzbekistan	1991	98%	94%
Macedònia	Albanesos	1991	99%	93%
Moldàvia	Transnístria	1991	100%	NC
Iugoslàvia	Bòsnia	1992	99%	64%
Iugoslàvia	Montenegro	1992	96%	44%
Geòrgia	Ossètia del Sud	1992	NC	NC
Bòsnia	Krajina	1992	99%	64%
Etiòpia	Eritrea	1993	99%	98%
Bòsnia	Serbis	1993	96%	92%
Estats Units	Puerto Rico	1993	48%	73%
Estats Units	Palau	1993	64%	68%
Geòrgia	Abkhàzia	1995	96%	52%

Quebec	Cris	1995	95%	75%
Canadà	Quebec	1995	49%	94%
Saint Kitts i Nevis	Nevis	1998	57%	61%
Estats Units	Puerto Rico	1998	50%	71%
Indonèsia	Timor Oriental	1999	78%	94%
Somàlia	Somalilàndia	2001	-	97%
Nova Zelanda	Tokelau	2006	-	95%
Iugoslàvia	Montenegro	2006	55%	86%
Sudan del Sud	Sudan del Sud	2011	97%	98%
Regne Unit	Escòcia	2014	83%	44%
Iraq	Kurdistan	2017	72%	92%
Espanya	Catalunya	2017	43%	92%
França	Nova Caledònia	2018	81%	43%
Papua Nova Guinea	Bougainville	2019	87%	98%
França	Nova Caledònia	2020	85%	46%

Font: [www.c2d.ch](http://www.c2d.ch) (consultat el 2 de novembre del 2020)

Durant aquest període, els referèndums podien tenir diferents formes i seguir, o no, procediments legals. Alguns es van celebrar seguint una normativa legal acordada, com ara els d'Escòcia (2014), Nova Caledònia (2018) i Bougainville (2019), altres, com el vot al Kurdistan i a Catalunya (tots dos del 2017), eren legalment parlant *ultra vires*, és a dir, que no es van celebrar d'acord amb els principis legals establerts i codificats.

Però, en molts casos (com ara Catalunya, Nova Caledònia i Escòcia), la votació es va fer en una cultura política influïda pels precedents dels referèndums anteriors. Així, com veurem pròximament, Catalunya té un historial de referèndums en matèria territorial que fa que la província sigui única. El que va ser nou el 2017 va ser que la votació es referia a la independència absoluta, cosa que mai havia estat un objectiu declarat pels catalans.

## La posició jurídica: el referèndum en dret internacional i constitucional

Una de les finalitats de les Nacions Unides, segons l'article primer de la Carta de les Nacions Unides, és “desenvolupar relacions amistoses entre les nacions basades en el respecte al principi de la igualtat de drets i d'autodeterminació dels pobles”. Podria semblar que aquestes paraules atorguen el dret de secessió a les nacions, però com veurem de seguida, no és com han interpretat aquesta afirmació els tribunals internacionals.

Com a conseqüència, els referèndums sobre la independència no són una part clara del dret



internacional, i encara menys de la jurisprudència constitucional. Certament, hi ha un acord general amb el fet que “el requisit crucial per als plebiscits o referèndums d'autodeterminació és la voluntat o el consentiment polític dels països implicats, la seva convicció que les poblacions no haurien de ser tractades com a simples objectes i peons en el joc, sinó que el seu vot lliure ha de ser la base de les distribucions territorials i sobiranistes” [18]. Però fer que els pobles en qüestió es presentin a les urnes, és a dir, que organitzin un referèndum, no és senzill. Per començar, no es pot simplement votar sobre l'autodeterminació.

Per prendre l'exemple d'Escòcia, tot i que l'SNP va obtenir la majoria dels vots a les eleccions al Parlament escocès el 2011, el partit era “clarament conscient que seria democràticament pervers, així com políticament i legalment impossible, intentar anul·lar la legitimitat legal de la Llei [d'Escòcia del 1998] mitjançant un referèndum extraconstitucional” [19]. Aquesta situació no és tan diferent de la situació a Catalunya, on el partit regionalista Convergència i Unió i els seus aliats van guanyar unes eleccions al Parlament de Catalunya amb un compromís similar el novembre del 2012, o fins i tot ho va fer en eleccions més recents.

Per tant, la situació a Catalunya reflecteix patrons d'altres indrets. Però, en un cert sentit, va ser única pel paper excepcionalment destacat dels tribunals. És cert que en altres països també van destacar els arguments legals, sobretot al Canadà (vegeu més avall), però el fet de recórrer als tribunals va ser excepcional. Com es pot comparar aquest aspecte? Va fer el correcte el govern de Madrid en seguir aquest camí?

En l'*obiter dicta* d'un cas sobre la legalitat de la secessió de Kosovo de Iugoslàvia, el Tribunal Internacional de Justícia (TIJ) va opinar que “un grup radicalment o ètnicament diferent d'un estat, fins i tot si es pot qualificar de poble amb la finalitat de l'autodeterminació, no té dret a una autodeterminació unilateral simplement perquè vulgui crear el seu propi estat independent” [20]. Perquè una entitat celebri un referèndum sobre la independència, ha de seguir les normes establertes. La regla general és que els referèndums s'han de celebrar d'acord amb les constitucions existents (com la disposició de l'article 39 (3) de la constitució etiop) o després d'un acord entre la zona que busca la secessió i l'estat del qual forma part (això és el que va passar en els casos d'Escòcia, el 2014, i del Sudan del Sud, el 2011).

Seguint aquesta lògica, era il·legal que Catalunya celebrés un referèndum. És cert que els catalans podrien haver afirmat que tenien dret a celebrar un referèndum perquè es tancaven altres vies. Com ha expressat l'acadèmic Antonio Cassese:

- Quan les autoritats centrals d'un Estat sobirà es neguen persistentment a atorgar drets de participació en un grup religiós o racial, menystenen de manera flagrant i sistemàtica els seus drets fonamentals i els neguen la possibilitat d'arribar a un acord pacífic en el marc de l'estructura estatal [...] un grup pot separar-se, exercint així la forma més radical d'autodeterminació externa, un cop estigui clar que tots els intents d'autodeterminació interna han fracassat o estan destinats a fracassar [21].

En el cas català, com hem vist, Puigdemont no estava disposat a negociar un canvi

constitucional. La seva oferta de negociació consistia únicament en un referèndum sobre la independència [22]. Per tant, atès que Espanya és un estat democràtic (per exemple, té una puntuació de 92 a Freedom House), la norma resumida per Cassese amb prou feines podria aplicar-se Catalunya. Per tant, va ser il·legal el referèndum a l'autonomia espanyola? La resposta és afirmativa.

Els referèndums d'independència no són una part clara del dret internacional, i encara menys de la jurisprudència constitucional. Legalment, el govern de Rajoy estava dins del seu dret per seguir el rumb que va escollir, però la seva reacció va agreujar la situació i no va ajudar a resoldre el problema

Tot i que la reacció de Madrid va ser dura (i un desastre pel que fa a les relacions públiques), es va produir dins dels límits d'un estat democràtic. Legalment, el govern Rajoy estava dins del seu dret constitucional per seguir el rumb que va escollir. Però també va agreujar la situació i, parlant com un observador extern, no va ajudar a resoldre el problema. El govern de Madrid era inflexible. Una mica de paciència podria haver resolt el conflicte. El dictamen del Tribunal Suprem del Canadà en el famós Reenviament relatiu a la secessió del Quebec podria servir-los d'inspiració.

Com sap tothom, el tribunal canadenc va afirmar que, tot i que la “secessió del Quebec del Canadà no es pot aconseguir [...] unilateralment”, el referèndum en si no era inconstitucional, sinó un mecanisme per mesurar la disposició de la província francòfona. En conseqüència, un referèndum, sempre que tingués com a resultat una “majoria clara”, “conferiria legitimitat als esforços del govern del Quebec [23]”. Dit d'una altra manera, un resultat favorable a la secessió requeriria que la resta del Canadà negociés amb la província francòfona. No cal dir que aquesta resolució no s'aplica a Catalunya, però l'exemple canadenc suggereix que els tribunals d'altres països han mostrat la flexibilitat i l'apreciació que ajuden a arribar a acords.

## Conclusió: com no utilitzar un referèndum

Els referèndums impliquen tant el dret com la política. Guanyar un plebiscit no dona a un territori el dret de crear un estat independent. I, en aquest sentit, guanyar la majoria en unes eleccions no és suficient per donar al govern el dret de celebrar un referèndum. No obstant això, aquest raonament pot arribar a ser antiquat i legalista, especialment quan es persegueix amb inflexió i amb motius polítics, com es podria dir que va ser el cas de Mariano Rajoy quan va utilitzar la força per impedir el referèndum i va emprar la llei per assolir els seus objectius, els quals (pel que sembla) eren sobretot enfortir el seu partit polític. A l'altre bàndol hi havia una manca de flexibilitat similar. L'enfrontament convenia políticament a les dues parts. La paraula *crispació*, que implica una atmosfera d'extrema tensió i agitació, s'utilitza sovint per descriure una situació de política antagònica i sense compromís [24], cosa que sembla especialment adequada en el context de Catalunya.

Però, pel que fa a trobar una solució, el referèndum sobre la independència no resulta d'ajuda si no hi ha hagut cap negociació prèvia. És temptador citar les observacions finals a *Homenatge a Catalunya* de George Orwell: “en aquestes circumstàncies tota argumentació és impossible; no es pot arribar al mínim acord necessari” [25].

## REFERÈNCIES

- 1 — Maine, H. S. (1982) [1897], *Popular Government*, Indianapolis, Liberty Fund, p. 88.
- 2 — Guidi, M., & Casula, M. (2019), “The Europeanization of the Catalan debate”, a Closa, Carlos, Costanza Margiotta, i Giuseppe Martinico (eds.), *Between Democracy and Law: The Amoralism of Secession*, Routledge, p. 173-192, p. 183.
- 3 — Ibídem.
- 4 — Mattern, Johannes (1921), *The Employment of the Plebiscite in the Determination of Sovereignty*, Baltimore: Universitat Johns Hopkins, p. 37.
- 5 — Wambaugh, Sarah (1919), *The Doctrine of Self-Determination: A Study of the Theory and Practice of Plebiscites*, vol. I, Oxford: Oxford University Press, p. xxiii.
- 6 — Qvortrup, Matt (2015), “A Brief History of Self-Determination Referendums Before 1920”, *Ethnopolitics*, vol. 14.5, p. 547-554, p. 549.
- 7 — Vegeu: Herndon, Ruth Wallis i John E. Murray (2018), “An Economic Interpretation of Rhode Island’s 1788 Referendum on the Constitution”, a Hall, Joshua, and Marcus Witcher, eds. *Public Choice Analyses of American Economic History*, vol. 1. Berlin: Springer, p. 117-135.
- 8 — Mattern, *The Employment of the Plebiscite in the Determination of Sovereignty*, p. 24.
- 9 — Mattern, *The Employment of the Plebiscite in the Determination of Sovereignty*, p. 118.
- 10 — Skagestad, OG (2005). Folkeavstemningen 12.-13. novembre 1905: Myter og konsekvenser. Norsk Statsvitenskapeäg Tidsskrift, (3), 274-282.
- 11 — Stid, DD (1994). “Woodrow Wilson & the Problem of Party Government”, *Polity*, 26 (4), 553-578.
- 12 — Mattern, *The Employment of the Plebiscite in the Determination of Sovereignty*, p. 195.
- 13 — Pauthier, C. (2013). “L’héritage controversé de Sékou Touré, ‘héros’ de l’indépendance”. *Vingtième Siècle. Revue d’histoire*, (2), p. 31-44.
- 14 — Radan, Peter (2000), “Post-Secession International Borders: A Critical Analysis of the Opinions of Badinter”, *Melbourne Law Review*, 50, p. 147.
- 15 — Cita d’Ernest Renan a “The Daily Plebiscite as Twenty-first-century Reality?”, *Ethnopolitics*, 14(5), 443-450, p. 443.
- 16 — Vegeu: Qvortrup, M. (2014), *Referendums and Ethnic Conflict*. Pittsburgh: University of Pennsylvania Press.
- 17 — Dion, S. (1996). “Why is secession difficult in well-established democracies? Lessons from Quebec”, *British Journal of Political Science*, 26 (2), 269-283, p. 269.
- 18 — Beigbeder, Y. (1994), *International Monitoring of Plebiscites, Referenda and National Elections: self-determination and transition to democracy*. Dordrecht, Martinus Nijhoff, p. 160.

- 19 — Tierney, S. (2012), *Constitutional Referendums: The Theory and Practice of Republican Deliberation*. Oxford, Oxford University Press, p. 147.
- 20 — *Re Kosovo* (2010), opinió consultiva del TIJ, Yusuf, *International Law Materials*, p.1410.
- 21 — Cassese, Antonio (1995), *Self-Determination of the Peoples: A Legal Reappraisal*, Cambridge: Cambridge University Press, p. 119-120.
- 22 — Guidi and Casula, “The Europeanization of the Catalan debate”, p. 185.
- 23 — Reenviament relatiu a la secessió del Quebec (1998) 161 DLR (4t), p. 385.
- 24 — The Economist (2020). “A historian sets out to explain Spain’s tumultuous past”. Article publicat a la secció Books & arts del diari The Economist, el 18 de juny de 2020. [Disponible en línia](#) (consultat el 13 de juliol del 2020).
- 25 — Orwell, George (2020), *Homenatge a Catalunya*, Barcelona: editorial labutxaca.

**Matt Qvortrup**

Matt Qvortrup és professor de Ciències Polítiques Aplicades i Relacions Internacionals a la Universitat de Coventry, al Regne Unit. Autor del llibre *Angela Merkel: Europe's Most Influential Leader* (2016), és expert en enginyeria constitucional comparada, política europea i democràcia directa. Durant el període 2009-2010, va treballar com a membre de l'equip enviat especial del president Obama a l'Àfrica. Té un Màster en Humanitats i un doctorat per la Universitat d'Oxford, i va ser assessor especialitzat a la Comissió d'Administració Pública i Assumptes Constitucionals de la Cambra dels Comuns. L'any 2013 va ser guardonat amb el *PSA Prize* per les seves investigacions sobre terrorisme i ciències polítiques. Abans de la seva carrera com a acadèmic, va exercir de cap de la secció de delinqüència d'armes al Ministeri de l'Interior britànic i d'assessor especial del ministre de l'Interior. Col·labora regularment a la BBC, a Bloomberg i a la revista *Philosophy Now*.